

Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve.

Írta: DEZSÉNYI BÉLA.

Kossuth Lajos 1844-ben, a Pesti Hirlaptól való megválása után, *Buda-pesti Évlapok* címen akart újságot indítani. A lapot hetenként hatszor jelentette volna meg; ezért — Ferenczy szerint¹ — ez lett volna az első magyar napilap, ha Metternichék nem őrkdtek volna gondosan afölött, hogy Kossuth ne jusson újra lapengedélyhez. — Ferenczy megállapítása helyesbítésre szorul; a helyesbítést az Országos Levéltárban őrzött helytartótanácsi és kancelláriai iratok teszik lehetővé, amelyekből kiderül, hogy magyar politikai napilap alapításának első terve már három évvel Kossuth ismert folyamodása előtt felmerült. Az első naponta megjelenő hazai sajtótermék Saphir Zsigmond 1839. január 1-én indult németnyelvű *Pester Tageblattja* volt. Ez azonban irodalmi és divatlap volt; politikai hírlapjaink — a magyar- és a németnyelvűek egyaránt — az 1840-es évek elején még mindössze hetenként kétszer jelentek meg és csak 1844—1845-ben tértek át a heti négyszeri megjelenésre; napilapunk 1848-ig nem volt. Kossuth Pesti Hirlapja maga is csak hetenként kétszer jelent meg fennállása első éveiben; ugyanakkor azonban, amikor a Pesti Hirlap elindult, egy évtizedes változatos multtal bíró hírlapszerkesztő már kísérletet tett arra, hogy a cenzúra kemény korlátjait ügyesen kikerülve, politikai napilap kiadására szerezzen engedélyt. Ez a szerkesztő Kovacsóczy Mihály volt.

Kovacsóczy a magyar irodalomtörténet mostohagyereke. Első almanachjának, az *Aspasiának* megjelenése óta egy évszázadnál hosszabb idő telt el az azt a kemény bírálatot, amelyet akkor az előfizetési díjakkal követett eljárása kiváltott, nem enyhítette az utókor. Talán azt sem bocsátották meg neki kortársai, hogy irodalmi vállalataiban szélsőégesen konzervatív érzelműnek mutatkozott, meg hogy egy ideig a „klerikális“ hírben álló *Nemzeti Ujság* szerkesztői székéből szállt kemény vitába a megújuló nemzet büszke vezérével, Kossuth Lajossal. Számos emberi gyöngesége is előlte a rokonszenvet, amelyet lankadatlan munkásságával szerezhetett volna; szerkesztőtársa, Tánics Mihály² jegyzi fel róla, hogy divatlapjának előfizetési díjait „eltorkoskodta“; néha egy hideg reggelire 2—3 pengő forintot is képes volt kiadni. Irodalmi munkássága, elsősorban költeményei meg is érdemlik a teljes feledést és ma is bántónak érezzük Kazinczy ítéletét, aki mindenáron az ifjú Vörösmarty mellé iparkodott állítani a fiatal felvidéki verselőt. Irodalmi szemlélete Kazinczy korának nyelv-művelő álláspontját merevítette meg, ezt pedig a romantikus kor már régen túllépte. Azonban teljesebb tisztázást és feltétlenül nagyobb méltányolást érdemelne Kovacsóczy szervező szerepe: a fáradhatatlan szerkesztő,ínházigazgató és almanachkiadó, aki — bár nem volt túlságosan szerencsés munkatársai megválasztásában — mégis számos tehetséges író t juttatott szóhoz. Hogy egyebet ne említsünk, a *Zalán futásának* bevezetését a hírhedt Aspasia hozta először. Azt az úttörő szerepet, amelyet Kovacsóczy változatos ki-

¹ *A magyar hírlap-irodalom története 1780-tól 1867-ig.* Bp., 1886. 292. l.

² Tánics Mihály: *Életpályá vagy emlékiratok.* Pest. 1873. I. kötet 135. l.

adványainak alapításával magára vállalt, a kortársak teljes tudatossággal értékelték. „Olly időkben kezdte s folytata nálunk irodalmi vállalatokat — írja róla 1846-ban a *Jelenkor* —, minöben Fulton az angoloknál a gőzhajózást; s ha ennek lángeszével birandott is, még sem vizsik koporsója lepelszéleit országnagyok... mint viendik Franciaországban pairek Hugo Victorét.³ Valóban, Kovacsóczy hálátlan foglalkozást választott: az elsők között volt hazánkban, akik írói készségüket teljesen a napi irodalom, a zurnalisztika szolgálatába állították; ezen a téren tudatosan törekedett vezetőszerpre. Sűrű sorban egymásután napvilágra kerülő gyűjteményes és időszakos vállalatai egyetlen végső célt szolgáltak: erős és befolyásos időszakai sajtóorgánium szerkesztője akart lenni. Törekvéseinek megkoronázása lett volna az első naponta megjelenő hírlap. Nem Kovacsóczy „rehabilitálására“ törekszünk, de talán a magyar sajtó történetének egy érdekes mozzanatát feltárva, egyben az ő életrajzához is fontos adatot szolgáltatathatunk. Ezért kell röviden szemügyre vennünk napilap-tervét megelőző folyóiratalapításait.

Az Aspasia folytatásaként *Nefelejts* és *Arpádia* címen adott ki Kovacsóczy évkönyveket Kassán. De már kassai akadémiai tanárságának kezdetén foglalkozott folyóiratának, a *Szemlélőnek* tervével. Erről tanúskodik báró Mednyánszky Alajoshoz intézett két levele,⁴ amelyekben arra kéri őt, fogja pártját kérvényének a helytartótanácsnál, s tegye lehetővé, hogy folyóiratának megindítását mielőbb engedélyezzék. Kérvényét, így írja, már 1831 június havában benyújtotta, de a „járvány, mely honunkat pusztítá, akadály lön a korábbi teljesítésben“ s így csak 1831 karácsonyán küldte fel a kérvényt Budára Abaúj vármegye. Az engedélyt csak egy évvel később, 1832 „végnapjaiban“ kapta meg. Erről tanúskodik az 1833. február 3-ról keltezett névreszóló nyomtatott előfizetési hirdetés, amelynek Horvát Istvánhoz címzett példányá megvan az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában. Az előfizetési hirdetésben a folyóirat tervezetét is közli; lényegében enciklopédikus tartalmat ígér. jeles férfiak és asszonyok életrajzaival, rövid tudományos értekezésekkel, a színészetet illető értesítésekkel, végül „csinos és elmés“ anekdotákkal. Érdekesebb azonban, hogy az előfizetési hirdetés a *Literaturai Lapok*nak, a *Szemlélő* irodalmi melléklapjának tervezetét is közli. Már pedig a *Szemlélő* 1833. július 1-én meg is indult, azonban nem mint enciklopédikus folyóirat, hanem mint valóságos divatlap, a *Literaturai Lapok* nélkül. Ebben a formájában az 1833. év végéig állott fenn és az év végén bejelentette a szerkesztő, hogy 1834-ben már nem folytatja folyóiratát. Csak 1836-ban indult újra a *Szemlélő*, ekkor azonban már az előfizetési hirdetésben közölt tervezetnek megfelelően enciklopédikus tartalmat adott és hetenként egyszer *Literaturai Lapok* című kritikai melléklapja is volt.

Az 1833-ban fennállott *Szemlélő* tehát az 1836-ban újraindult *Szemlélő*-től lényegesen különbözik. A különbséget az alcím változása is megjelöli; 1833-ban így hangzik a lap címe: „*Szemlélő a' tudományok', literatura', művészet', divat' és társas élet' körében*“; 1836-tól pedig: „*Szemlélő Tudományok', Literatura', Művészet' és társas élet' körében*“. A „divat“ szó tehát az új alcíméből kimaradt és valóban hiányzanak az 1836-os *Szemlélő*ből a

³ Idézi Ferecezy-Danielik: *Magyar Írók*. Bp., 1858. II. kötet, 166. l.

⁴ 1832 febr. 15. és márc. 15. Az Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratárában.

divatképek és egyéb könyvatos műmelléletek. Az 1833-as Szemlélő valóságos divatlap volt, olyan, mint az ugyanazon évben Pesten indult Regélő, és eredeti folyóirattervét Kovacsóczy csak 1836-ban valósította meg. Erdemes megvizsgálunk ennek az okát, mert hiszen első magyarnyelvű divatlapunk a pesti Regélő volt, nem éreketlen tehát, hogy a Regélő keletkezésének évében Kassán is indult magyar divatlap. A titok kulcsát az ugyancsak 1833-ban Kassán megindult *Bote von und für Ungern* című divatlap szolgáltatja kezünkbe. E német divatlapot Werfer Károly, egy minden újítat iránt eleven érdeklődést tanúsító kassai nyomdatulajdonos nyomtatta, akárcsak a Szemlélőt. A Szemlélő összes divatképei, valamint a könyvatos táj- és arcképek is egyidejűleg jelentek meg a *Bote von und für Ungern*-ben és a Szemlélőben. Valamennyit Lipcséből hozatták; a tájképek és arcképek aláírása ezért a Szemlélőben is németnyelvű; a divatképek a *Schnellpost für Mode und Literatur*-ból valók. Hogy Kovacsóczy enciklopédikus folyóirat helyett divatlapot indított, minden bizonnyal Werfer Károly érdeme és a közösen felhasznált divatképeké. A magyar és a német divatlap rovatbeosztása, háromhasábosan tördelt oldalainak külső képe is teljesen hasonlatos volt.

Sem a Szemlélő, sem a *Bote von und für Ungern* nem tudott boldogulni. Az utóbbi 1835-ben végleg megszűnt, a Szemlélőt pedig 1836-ban már divatképek nélkül jelentette meg újra Kovacsóczy. Új formájában sem állott fenn a felvidéki folyóirat sokáig, bár Kovacsóczy hangoztatta, hogy szükségös és hasznos a hazára nézve, „hogy felső Magyarországon folyóírás legyen”.⁵ Sem a Szemlélő, sem a *Literaturai Lapok* tartalma nem érdemli meg, hogy bővebben foglalkozzunk velük. Csak a Szemlélő első formájának újszerűsége, a párhuzamosan magyarul és németül megjelenő divatlap eszméje érdekes, meg az, hogy a már eddig is kétszer újraindult folyóirat jellemző Kovacsóczy lapalapító szenvedélyére. Következő folyóirata a Szemlélő egyenes folytatása, és napilap-alapítási terve is szorosan hozzá kapcsolódik. De mielőtt a Szemlélőtől búcsút vennénk, említsük meg, hogy a Szemlélőt folytatta a tíz évvel később, 1848-ban indult *Abrázolt Folyóirat* is, legrégibb képes hetilapunk, amelyet ugyancsak az élelmes Werfer Károly adott ki és amelynek illusztrációit ugyancsak külföldről szereztek be.⁶ Werfer Károly az *Abrázolt Folyóiratra* azért kapott engedélyt, mert valamikor ő nyomatta a Szemlélőt. Kovacsóczy ugyancsak a Szemlélő jogán jutott új folyóirathoz. A lapengedélyek fukar kézzel való osztogatása folytán így kapcsolódtak egymásba e korszakban az egyes sajtótermékek, mint egy-egy láncszem, vagy mint a megzavart vízszínen a hullámkarikák.

A Szemlélő 1837-ben megszűnt, folytatása evokig nem volt. Kétségtelen azonban, hogy már a rákövetkező esztendőben útnak indította Kovacsóczy új folyóiratának, az immár Pesten megjelenő *Közleményeknek* dolgát. Már 1838-ban és 1839-ben egy-egy ízben elutasította a magyar királyi kancellária Kovacsóczynak azt a kérését, hogy hetenkint négyszer megjelenő folyóiratot alapíthasson.⁷ 1840-ban azonban Kovacsóczynak s talán pártfogóinak az a megváltó gondolatuk támadt, hogy a Szemlélőre való hivatkozással

⁵ *Szemlélő* 1837. máj. 1.

⁶ Dezsényi Béla: *Az első magyar képes hetilap*. Bp., 1940.

⁷ Orsz. Levéltár. Helytartótanács. Gremiale. 1840. Fons 9. Pos. 7, 32, 51.

tolyamodjanak újra engedélyért. Valóban, 1840. július 21-én a helytartótanács hosszas indokolással és igen pártfogólag ajánlja, hogy a lapengedélyt adják meg, tekintettel a csödbejutott Szemlélőre, meg arra, hogy a kérvényező becsületos jellemű és mindig helyes érzelmekről („recte sentiendi ratione“) tett tanúságot. Hozzáteszi azt is, hogy az előfizetési díjakért Beimel József könyvnyomtató kezességét vállalt. Az engedélyt 1840. november 10-én kapta meg Kovacsóczy a „Közlemények az élet és tudományok köréből“ heti hat-szori és a *Literaturai Lapok* heti kétszeri kiadására.

Kovacsóczy ezzel valóságos naponta megjelenő lapra kapott engedélyt, olyanra, amilyen a Saphir-féle Pester Tageblatt volt. Engedélyét azonban nem használta ki teljesen. Az 1841. január 1-én megindult Közlemények hetenként csak négyszer jelentek meg, vasárnap, kedden, csütörtökön és pénteken, hetenként kétszer pedig, szerdán és szombaton, a *Literaturai Lapok* pótolták. A főlap és a melléklet így egymást váltogatva, hétfőt kivéve, mégis naponként kerültek ki a sajtó alól, maga Kovacsóczy „ikerlapnak“ nevezte őket. A Közleményeknek egyébként még egy melléklapja volt, *Jelenő* címen, ez azonban csak hírdetéseket közölt. Kovacsóczy szerkesztőtársa eleinte Stáncsics (Táncsics) Mihály volt, aki azonban a második felévtől kezdve nem szerepel a lapon.

A Közlemények, akárcsak az első Szemlélő, divatlap volt; a *Literaturai Lapok*ban „harag és párt nélküli“ kritikát ígért Kovacsóczy, valójában azonban Bajzáékkal folytatott elég sekélyes polémiát.⁸ A fontos azonban az volt, hogy a két folyóirat egymást váltogatva naponta jelent meg és így új lap-típust hozott. Észrevették a kortársak is, hogy Kovacsóczy „a' napilap szűk-séggé vált eszméjét hozá gyakorlatba, mi annál szerencsésb sikerű lehet, mivel divat-, arcz- és életképeket is ad lapjaival, és így szorosán véve majd egészen vetélytárs nélkül áll irodalmunk mezején“.⁹ Különösen kiváltságos helyzetet biztosított Kovacsóczynak 1841. július 1-től kezdve a Regélő megszűnése; egy ideig Kovacsóczy volt az egyetlen magyar nyelvű divatlap. Azt a szigorú ítéletet, amelyet a Közleményekkel szemben általában véve jogosan gyakorolt irodalomtörténetírásunk, legalább is az 1841. év második felére nézve enyhítenünk kellene. Több kitűnő író dolgozott ekkor Kovacsóczy lapjába; Kuthy Lajos, Lisznyai Kálmán, Sárossy Gyula, Döbrentei Gábor, Tárkányi Béla, Frankenburg Adolf, Szelestey László nevét találjuk a versek és cikkek alatt. A későbbi híres divatlapok egyes népszerű rovatai sorra megjelennek már a Közleményekben; így a csipkelődő kritika „darázsek“ rovatcím alatt, amely később a Frankenburg-féle Életképekben is újra feltűnik. A „salon élet“-ről P. Horváth Lázár itt kezdi arisztokratikus és fellengős riportjait. Végül feltűnő, hogy már a Közlemények is igyekeznek bővebb tért adni a napi élet eseményeinek, nem minden politikai él nélkül. A „társalgási terem“ című rovat más hírlapokból ad rövid kivonatokat „a nők számára“. Ugyancsak a politikai hírszolgálat a hivatása a folyóirat „hírtárca“ című rovatának.

Az aktuális események előtérbe állítása szorosán összefüggött a nemzet sorskérdéseinek élénkebb formában meginduló tárgyalásával. 1841 már a Pesti

⁸ Pongrácz Alajos: *Szépirodalmi folyóiratok a szabadságharcig*. Bp., 1930. 21. l.

⁹ *Jelenkor* 1841. jún. 9.

Hírlap éve. És Kovacsóczy készen áll arra, hogy megvalósítsa évek szívós munkája mögött rejtőző igazi tervét: politikai lapszerkesztő akar lenni ő is, Kossuth Lajos vetélytársa. Már 1833 ban, amikor a Szemlélő megindult, azért folyamodott Kovacsóczy magához a királyhoz, hogy *Napjaink* című politikai lapra is nyerhessen engedélyt.¹⁰ Régi tervét 1841-ben úgy igyekezett megvalósítani, hogy a Közlemények mellékleteként egy ugyancsak *Napjaink* című politikai lap kiadási jogáért folyamodott.¹¹ Ezt a mellékletet naponként akarta megjelentetni és nyilvánvaló, hogy hamarosan túlsúlyra került volna a melléklet a főlap fölött, valóságos politikai napilap vált volna belőle, amilyen Magyarországon eddig nem volt. A helytartótanács és a kancellária azonnal át is látta az új hírlapterv rendkívüli jelentőségét. Maga a központi könyvizsgáló hivatal vezetője, br. Mednyánszky Alajos terjesztette elő véleményét a tervről a helytartótanács 1841. júl. 26-i ülésében. E vélemény szerint Kovacsóczy tervezett *Napjaink* című napilapja szellemelő és irányára nézve egyaránt veszélyesnek látszik. A kérelmező ugyanis e forrongó kor valamennyi eszméjét, továbbá az emberek érdeklődésének legmagasabb tárgyait, mint a vallást, a trónt, az alkotmányt teljes szabadsággal és a nagy nyilvánosság előtt akarja vita tárgyává tenni; a század előítéleteit, sérelmeit, bűneit, akár nyilvános, akár magánjellegűek legyenek azok, teljes szigorral akarja bírálni. Ez a szándék nyilvánvalóan ellenkezik a cenzúra általános szabályaival. A hírlapnak „Honni Napló” című rovata olyan tárgyakat is tartalmazna, amelyek a rendes cenzori hatáskörön kívül esnek, a „Külföldi Közlések” című rovat pedig olyan cikkeket ígér, amelyeknek felvételét eddig hírlapok tervezetében nem volt szokás megengedni.

Kovacsóczy napilaptervezetéről csak annyit tudunk, amennyit ezen latinnyelvű hivatalos véleményezés magában foglal. Ezek szerint a „Honni Napló” és a „Külföldi Közlések” lettek volna a lap legfontosabb rovatai, az elveszett program pedig oly szabad véleménynyilvánítást ígért, amely Kossuth Pesti Hírlapjának már ismert irányánál is jobban megdöbbenetette a hatóságot. Nem javasolta Mednyánszky az engedély megadását azért sem, mert Kovacsóczy már a *Literaturai Lapokba* is sok olyan közleményt vett fel, amely annak jóváhagyott tervezetét túlhaladta; ezeket azután a cenzúrának törölnie kellett. A kérést mégsem tagadták meg kersken, hanem halasztó módszerhez folyamodtak. A *Napjaink* kiadásáért Kozma Vazul és társa pesti könyvkereskedő cég vállalta a kezességet. Mednyánszky indítványára a helytartótanács Pest város tanácsához intézett leiratban részletesebb nyilatkozatot követelt arról, mily vagyontárgyakat szándékozik Kozma Vazul és társa a kezesség fejében lekötni. A válasz az volt — s ez bizonyára megfelelt a helytartótanács várakozásának is —, hogy Kovacsóczy az újabb kezesség bemutatására haladékokért. Erről a helytartótanács sürgötésére Pest város tanácsa 1841. aug. 18-án adott jelentést. Érdekes, hogy az ügy referense Trattner György városbíró volt, az 1845-ben megindult kormánypárti *Pester Zeitung* jövődjé szerkesztője.

¹⁰ Ferenczy. i. m. 184. 1.

¹¹ Helytartótanács. Gremiale. 1841. Fons 9. Pos. 38, 51, 52. M. Kir. kancellária 6488/1841. és 11854/1841.

1842-ben egyébként Kovacsóczy meglevő folyóirata, a *Közlemények* is válságba jutott. Beimel ugyanis visszavonta az eddig nyújtott kezességet, mint erről 1842. máj. 24-én Pest várnegye felterjesztése értesítette a helytartótanácsot.¹² Csakhogy ekkor Kovacsóczy már tudta, hogy régi vágya teljesülni fog és politikai lapszerkesztő lesz, ha más úton is, mint remelte. Valóban, 1842. jún. 8-án átvette a még Kultsár István által alapított Hazai és Külföldi Tudósítások folytatásának, a *Nemzeti Ujságnak* szerkesztését. Az ezután következő két esztendő Kovacsóczy hírlapszerkesztői pályájának fénykora. A *Nemzeti Ujság* szerkesztését ugyan 1844-ben kénytelen volt gr. Mailáth Jánossal megosztani, majd még ugyanabban az évben meg is kellett válnia konzervatív szemlemben szerkesztett lapjától, de tagadhatatlan, hogy ügyes tolla és szerkesztői tehetsége javára vált a lapnak, amit még Kossuth Lajos is elismert.¹³

Meg kell még említenünk, hogy a *Közlemények* lapengedélyét sem akarta Kovacsóczy felhasználatlanul hagyni a *Nemzeti Ujsághoz* való átpártolása után sem. 1842 decemberében azért folyamodott, hogy a lapot *Közlemények a nevelés és oktatás köréből* címen Kronperger Antal veszprémi „presbyter“ szerkesztésében adhassa ki.¹⁴ A tervezett új folyóirat valószínűleg azonos a Szalády-féle hírlapbibliográfiában¹⁵ szereplő *Közlemények a kisdedővás és elemi nevelés köréből* című folyóirattal, amely 1843 elején indult, majd 1844-ben *Népbarátra* változtatta címét. E folyóiratból azonban egyetlen-példányt sem ismerünk és Szalády szerint nem is Kronperger Antal volt a szerkesztője, hanem Szentkirályi Móric. De elég, hogy a lapengedélyek a továbbiakban sem maradtak kiaknázatlanul, a hatóságok ellenállása nem akadályozhatta meg, hogy hullámkarika hullámkarikát kövessen a magyar időszaki sajtó vizein.

Kovacsóczy 1844-ben pesti cenzori állásért folyamodott¹⁶ és 1845-ben Császár Ferenczel együtt kiadott *Magyarkák* című röpiratában öntötte ki keserűségét afőlött, hogy szerkesztői állásától elűtötték. E röpirat szenvedélyes hangja, ideges, rapszódikus stílusa sokkal különb újságírónak mutatja Kovacsóczyt, mint a *Közlemények*, vagy akár a *Nemzeti Ujság* cikkei. Tizenöt-évi küzdelem után itt talált igazán önmagára a hivatásos publicista, sajnos, már későn. 1846-ban a „mellvízkór“ sírba döntötte és „a 44 éves nyomorult lesujtottnak koporsóját négy ember kísérte ki“.¹⁷ A Honderű gyászcikke szemrehányóan jegyzi meg, hogy ugyanekkor a magyar társadalmi és szellemi élet nagy pompával ülte meg Pestalozzi emlékűnnepét. Kovacsóczynak leg-alább halálában némi elégtételt iparkodott szolgáltatni az egykorúak részvéte. Ha mint írórt megerdemelten csekélyre is értékelték, a publicista erőfeszítései helyet kell hogy biztosítsanak számára irodalmunk történetében. Ezt a helyet a későbbi mozgékony hírlap- és folyóiratszerkesztők, a Frankenburgok és Vahot Imrék előfutárjai között fogja kijelölni az irodalomtörténetírás.

¹² Gremiale. Fons 9. Pos. 52.

¹³ *Nemzeti Ujság* 1843 márc. 15.

¹⁴ Helytartótanács, Gremiale. 1842. Fons 9. Pos. 109. és 1843. Fons 9. Pos. 7.

¹⁵ *A magyar hírlap-irodalom statisztikája 1790–1880-ig*. Bp., 1884.

¹⁶ Helytartótanács. Rev. libr. 1844. Fons 9. Pos. 142.

¹⁷ *Honderű* 1846. jan. 20.